

כַּעַץ שְׁתוּל עַל פְּלִגֵי מַיִם / תהילים פרק א'

שאול יונתן וינגורט

בתחילת ספר תהילים אנו מתארים את האיש שבתורת ה' חפצו כעץ עושה פרי, לעומת הרשעים שהם כמוץ אשר תדפנו רוח. האיש מתחיל כאדם בודד שעובד את ה', אבל לאחור זמן מתקבצים האנשים זה לזה, ונוצרת עדת צדיקים. הרשעים מתחילים מיד כמועצה, אך זה לא מחזיק מעמד.

המזמור

שפותח את ספר תהילים מדמה את האיש

שבתורת ה' חפצו לעץ שתול על פלגי מים.

בסיום הדימוי מגיעה הכללה, ובה עוברים מתיאור האיש הפרטי לעדת הצדיקים.

פרק זה נבחר לפתוח את ספר תהילים, על אף שאין בו פניה ישירה לה', כיוון שספר תהילים הוא ספר של תפילות, וכל תפילה צומחת בהקשר מסוים. בפתח הספר, צריך להתכוונן ולהציב מטרה, לדעת איפה הרצון והחפץ, וכיצד נביא פירות ומעשים שיצליחו. אם אנו נידפים כמוץ ברוח, אזי הדרך בה אנו הולכים תאבד, והתפילה תאבד את ערכה.

מעתה, נתבונן בפרק ובמבנהו המיוחד.

הפסוק הראשון בפרק מתאר את האיש "אשר" (1) לא הולך בעצת רשעים; (2) ובדרך חטאים לא עמד; (3) ובמושב לצים לא ישב. כנגדו, מתאר הפסוק השלישי את העץ "אשר" (1) פריו יתן בעתו; (2) ועלהו לא יבול; (3) וכל אשר יעשה יצליח.

גם בין הפסוק השני והרביעי ישנה תקבולת. הפסוק השני מתאר מה עושה האיש שאיננו הולך בעצת רשעים "כי אם" בתורת ה' חפצו, ובתורתו יהגה יומם ולילה. מנגד, הפסוק הרביעי מתאר את הרשעים שאינם כעץ "כי אם" כמץ אשר תדפנו רוח.

על אף שסגנון ההקבלה בין שתי המחציות הוא של תקבולת ישרה, בה שלשת התיאורים "אשר" מופיעים בפסוק הראשון, ואילו הניגוד "כי אם" מופיע בפסוק השני, מבחינה תוכנית, זוהי דווקא תקבולת

(א) אשרי האיש אשר:

לא הולך בעצת רשעים,

ובדרך חטאים לא עמד,

ובמושב לצים לא ישב.

(ב) כי אם:

בתורת ה' חפצו,

ובתורתו יהגה יומם ולילה.

(ג) והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר:

פריו יתן בעתו,

ועלהו לא יבול,

וכל אשר יעשה יצליח.

(ד) לא בן הרשעים,

כי אם:

כמץ אשר תדפנו רוח.

(ה) על בן

לא יקמו רשעים במשפט,

וחטאים בעדת צדיקים.

כיאסטית, הפותחת ומסיימת בתיאור הרשעים, ובמוקד התיאור נמצא האיש שלומד תורה והדימוי שלו כעץ שמצליח בכל אשר יעשה.

(1) בַּי

יִדְעַה' דְּרֶךְ צְדִיקִים,

וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֵּאבֵד.

עיון בדימוי העץ שמוציא פירות אל מול המוץ אשר תדפנו רוח, מחדד את משמעות ההבדל בין העוסק בתורת ה' לזה שהולך בדרכים אחרות. מי שלומד תורה משקיע השקעה ארוכת טווח, הריהו שתול על פלגי מים ויש לו תוצרים שממשיכים הלאה, לשם כך עליו להישאר במקום אחד ולינוק מן התורה יומם ולילה. לפעמים, מחייבת השקיעה בתורה להיות איש בודד, שאיננו נישא על כנפי רוח לכל מקום אליו מכוונת חברת האנשים הרשעים והחטאים והלצים. כאשר אותו האיש יצליח, הרי שתיווצר עדת צדיקים, ויוכלו הוא ופירותיו לגדול גם בכמות.

סיומו של הפרק מכליל את הפרט עליו קראנו בתחילתו. ה' יודע את דרכם של הצדיקים, זו דרך שזוכה להיות מושגת והיא מובילה לעמידה במשפט, אך דְּרֶךְ רְשָׁעִים תֵּאבֵד, ועל כן הרשעים אינם יכולים לקום במשפט או לעמוד בעדת צדיקים. גם אם תחילת דרכו של הצדיק היתה כעץ בודד, בסופו של דבר היא מובילה אותו לקום בְּעֵדַת צְדִיקִים, שהיא כנגד מוֹעֲצַת רְשָׁעִים, שבה הוא לא הלך.

בפרק יש 67 מילים, כששני הבתים הראשונים (א-ב, ג-ד), שמקבילים זה לזה, דומים באורכם: 24 ו-26 מילים, והבית השלישי (ה-ו) קצר ובו 17 מילים המתחלקות באופן דומה בין הסיבה (1) והתוצאה (ה).

*

אגדה במסכת תענית (ה, ב) נראית כבנויה על המזמור הפותח של ספר תהילים. רב יצחק בא לסעוד אצל רב נחמן, וכאשר מבקש ממנו רב נחמן לומר משהו, עונה לו רבי יצחק בשם רבי יוחנן: "אין מסיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה". לאחר הסעודה אומר לו רבי יצחק שתי מימרות: (א) בשם רבי יוחנן: "יעקב אבינו לא מת", ולשאלת רב נחמן אם המספר החניטה והקבורה היו לחינם, משיב רבי יצחק: "מקרא אני דורש, שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים – אף הוא בחיים". (ב) כל האומר "רחב רחב" מיד רואה קרי, ולשאלת רב נחמן שהוא אומר "רחב רחב" ולא איכפת לו, משיב רבי יצחק שהוא דיבר על מי שיודע ומכיר את רחב.

בשעת פרידתם זה מזה ביקש רב נחמן מרבי יצחק שיברך אותו, ורבי יצחק השיב: "אמשול לך משל, למה הדבר דומה – לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצלו נאה, ואמת המים עוברת תחתיו. אכל מפירותיו, ושתה ממימיו, וישב בצילו. וכשביקש לילך, אמר: אילן אילן, במה אברכך? אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין – הרי פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה – הרי צילך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך – הרי אמת המים עוברת תחתך. אלא: יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך

[ו, א] יהיו כמותך. אף אתה, במה אברכך? אם בתורה – הרי תורה, אם בעושר – הרי עושר, אם בבנים – הרי בנים. אלא: יהי רצון שיהיו צאצאי מעיך כמותך”.

נראה, כי רבי יצחק הציב מול רב נחמן את הפער בין מי שרואה מול עיניו את ההווה בלבד, לבין מי שדואג להמשכיות. ההבדל בין יעקב אבינו שאיננו מת, שכן זרעו בחיים, לבין מי שאומר רחב רחב, מחפש את הרחבות מיד אך מוציא את זרעו לבטלה. אולי הוא יודע את רחב ומכיר אותה, אך אין זו ידיעה כידעיתו של אדם את חוה אשתו, או כאותה ידיעה שידע ה' דרך צדיקים, אלא ידיעה והיכרות שטחית שאיננה מולידה. ונראה, כי לא לחינם מתואר בגמרא (יבמות לד, ב) מעשה ער ואונן כמי שדש מבפנים וזורה מבחוץ, שהוא כדימוי של פרקנו פֶּמֶץ אֲשֶׁר תִּדְפְּנוּ רוּחַ. כך יש גם להבין את הברכה שבירך רב יצחק את רב נחמן בשעת הפרידה, על בסיס פרק א בתהילים, שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך.

בדרך הדרוש ניתן לקשר זאת גם למימרא הראשונה של רבי יצחק בשם רבי יוחנן: “אין מסיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה”. הקנה נועד להכניס לגוף אויר לנשימה, ואילו דרך הוושט נכנס המזון למעינים. יש סכנה בהקדמת הקנה לוושט, באלו הנדפים ברוח שאינם דואגים בשעת הסעודה לצמוח כראוי, כעץ השתול על פלגי מים.

לסיום, אולי רמוז תהליך זה גם בשמות האמוראים בסיפור. רב 'נחמן' מנחם בהווה, הוא מתבונן בהספד ובקבורה, ואומר על עצמו שבאמירת רחב רחב לא איכפת לו. רבי 'יצחק' מסתכל על העתיד, הוא מביא את דבריו של רבי 'יוחנן', שנחמתו היא עתידית, והצחוק מתגלה דווקא מתוך תפיסת הזרע שנשאר בחיים, ומתוך התקווה שצאצאי מעיך יהיו כמותך.

להאזנה לשיעור על פרק א':

peneyhamenora.com/tehilim/1

או חפשו באפליקציות הפורקאסטים

”שיעורים בספר תהילים”.

לתגובות ולהצטרפות לרשימת התפוצה:

weingort@gmail.com

